

# الگوی تربیتی قرآن در عصر رسانه : بازخوانی داستان حضرت لقمان و فرزندش با تأکید بر فضای دیجیتال

\*صدیقه فرهمندنژاد<sup>1</sup>

فاطمه کوچل

## چکیده

با گسترش رسانه‌های نوین و حضور فراگیر فضای دیجیتال در زندگی روزمره، شیوه‌های تربیت فرزندان با چالش‌های جدیدی روبه‌رو شده‌اند. والدین و مربیان در مواجهه با جریان‌های فرهنگی، اطلاعاتی و ارتباطی متنوع، نیازمند الگویی تربیتی هستند که هم از پشتوانه‌ای غنی برخوردار باشد و هم قابلیت انطباق با شرایط معاصر را داشته باشد. قرآن کریم، به‌عنوان منبعی الهی و همیشگی، در قالب داستان‌هایی حکمت‌آموز، اصولی پایدار برای تربیت ارائه می‌دهد. یکی از برجسته‌ترین این الگوها، داستان حضرت لقمان و فرزندش است که مجموعه‌ای از توصیه‌های اخلاقی، اعتقادی و رفتاری را در قالب گفت‌وگویی پدرانه عرضه می‌کند. در این مقاله، با روش تحلیل کیفی، آموزه‌های تربیتی این داستان مورد بازخوانی قرار گرفته و تلاش شده تا قابلیت‌های آن در پاسخ‌گویی به مسائل تربیتی فضای دیجیتال بررسی شود. نتایج تحقیق نشان می‌دهد که مفاهیمی چون نظارت درونی، خودآگاهی، پرهیز از تقلید کور، اقامه نماز، صبر، و گفت‌وگوی سازنده، می‌توانند پایه‌هایی برای تربیت رسانه‌ای در عصر دیجیتال باشند. این مطالعه در پی آن است تا الگویی برگرفته از حکمت‌های قرآنی ارائه دهد که با اقتضائات تربیتی فضای رسانه‌ای امروز همخوانی داشته باشد.

## واژگان کلیدی

قرآن کریم ، حکمت های لقمان ، الگوی تربیت دینی ، رسانه های دیجیتال ، فضای مجازی.

---

<sup>1</sup> Frhmndnzhadsdyqh@gmail.com

## مقدمه

تحولات پرشتاب فناوری اطلاعات و ارتباطات، چهره‌ی زندگی بشر را در سطوح مختلف دگرگون ساخته است. یکی از مهم‌ترین ابعاد این دگرگونی، تغییر در الگوهای ارتباطی، تربیتی و فرهنگی در خانواده‌ها و جوامع است. امروزه رسانه‌های دیجیتال، از شبکه‌های اجتماعی گرفته تا پلتفرم‌های ویدئویی، نقشی تعیین‌کننده در شکل‌گیری افکار، احساسات و رفتارهای کودکان و نوجوانان ایفا می‌کنند. تربیت فرزندان دیگر محدود به محیط خانه، مدرسه و اجتماع فیزیکی نیست، بلکه تحت تأثیر جهانی از اطلاعات، ارزش‌ها، الگوها و جذابیت‌های رسانه‌ای قرار گرفته است. در چنین فضایی، تربیت به یکی از چالش‌برانگیزترین وظایف والدین و مربیان تبدیل شده است.

در برابر این تغییرات، بازگشت به منابع اصیل دینی و فرهنگی، همچون قرآن کریم، ضرورتی اجتناب‌ناپذیر می‌نماید. قرآن نه تنها کتاب هدایت فردی و اجتماعی است، بلکه دربردارنده‌ی اصولی تربیتی است که در تمامی دوران‌ها قابل بهره‌برداری است. از جمله الگوهای برجسته‌ی تربیتی در قرآن، داستان حکیمانه‌ی حضرت لقمان و فرزندش است که در سوره‌ی لقمان آیات ۱۲ تا ۱۹ نقل شده است. این داستان، گفت‌وگوی پدرانه‌ای را روایت می‌کند که سرشار از حکمت، محبت، هشدار، توصیه و تربیت است. در دل این چند آیه، اصولی عمیق نهفته است که می‌توانند پایه‌گذار یک الگوی تربیتی جامع باشند؛ الگویی که بر توحید، اخلاق، پرهیز از گناه، مسئولیت‌پذیری، ارتباط با خدا و تعامل اجتماعی تأکید دارد.

با این حال، پرسش اصلی آن است که چگونه می‌توان این آموزه‌های تربیتی را در عصر دیجیتال بازخوانی و به‌کار گرفت؟ آیا حکمت‌های حضرت لقمان می‌توانند در فضای رسانه‌ای امروز نیز الهام‌بخش والدین و مربیان باشند؟ چگونه می‌توان از آن‌ها در جهت تربیت صحیح فرزندان در فضای پرآشوب و پرجاذبه‌ی مجازی بهره برد؟ این مقاله در پی آن است تا با تحلیل محتوای تربیتی داستان حضرت لقمان، به این پرسش‌ها پاسخ دهد و الگویی تطبیقی برای تربیت در عصر رسانه ارائه نماید.

در این مسیر، نخست به بررسی مفاهیم و پیشینه‌ی نظری در حوزه‌ی تربیت قرآنی و رسانه‌ای پرداخته می‌شود. سپس تحلیل دقیقی از آیات مربوط به گفت‌وگوی لقمان با فرزندش ارائه خواهد شد. در گام بعد، چالش‌های تربیتی فضای دیجیتال تبیین و در نهایت، یک الگوی پیشنهادی تربیتی منطبق بر حکمت‌های قرآنی برای عصر رسانه طراحی می‌گردد. هدف اصلی این پژوهش، پیوند میان آموزه‌های ثابت دینی و شرایط متغیر فرهنگی و فناورانه‌ی عصر حاضر است؛ پیوندی که بتواند بنیانی برای تربیتی عمیق، مؤثر و پایدار در بستر رسانه‌های دیجیتال فراهم آورد.

## پیشینه تحقیق

در سال‌های اخیر، پژوهش‌هایی در زمینه‌ی تربیت در قرآن و تأثیر رسانه بر تربیت انجام شده است. برای مثال:

مقاله «الگوی تربیت فرزند بر مبنای تحلیل و تفسیر سوره لقمان» نوشته‌ی همت بناری علی، به تحلیل و تفسیر مفاهیم تربیتی در سوره لقمان پرداخته و به سه عنصر اصلی محتوا، اصول و روشهای تربیت پرداخته است.

مقاله‌ی «بررسی پیام‌ها و روش‌های تربیتی سوره لقمان» از زهره خورسندی، با تأکید به روشهای تربیتی سوره لقمان، تهدیدات فضای مجازی را در کنار فرصت‌های آن در تربیت بررسی می‌کند.

مقاله «سبک زندگی قرآنی و فضای مجازی» از یوسف مظفری و سهیلا کوشا، این نوشتار سبک زندگی قرآنی را با تأکید بر فضای مجازی مورد توجه قرار داده است و به ویژگی‌های چالش برانگیز فضای مجازی و سپس به بررسی راهکارهای آیات قرآن کریم پرداخته است.

پژوهش‌های متعددی نیز به تحلیل داستان حضرت لقمان از منظر تربیتی پرداخته‌اند، اما کمتر به پیوند آن با تربیت دیجیتال توجه شده است.

## الگوی تربیتی قرآن کریم

### ۱. تربیت در قرآن کریم

تربیت در قرآن کریم مفهومی بنیادین و چندلایه است که از ابعاد مختلف فردی، اعتقادی، اخلاقی و اجتماعی برخوردار است. واژه‌ی "تربیت" در قالب‌هایی چون رشد، تزکیه، هدایت، تعلیم و حکمت در سراسر قرآن به کار رفته است. در نگاه قرآنی، انسان موجودی است در مسیر شدن؛ موجودی که از طریق دریافت هدایت الهی، اختیار، تفکر و عمل اخلاقی به کمال می‌رسد. این مسیر تربیتی در قرآن با تأکید بر توحید، ایمان، عمل صالح، صبر، تقوا، و ارتباط با خدا و خلق او تبیین شده است. تربیت قرآنی با تأکید بر توحید به عنوان ستون اصلی، از انسان می‌خواهد در عین استقلال، مسئولیت‌پذیر و آگاه به حضور الهی در همه‌ی شئون زندگی باشد. (طباطبایی، ج ۱۳، ص ۱۳۴)

لذا تربیت قرآنی بر اصولی چون توحید، معاد، عقلانیت، کرامت انسانی و مسئولیت‌پذیری بنا شده است. شهید مطهری در کتاب «تعلیم و تربیت در اسلام» تأکید می‌کند که تربیت اسلامی باید بر اساس فطرت انسان و هدایت عقلانی باشد. تربیت عبارت است از پرورش دادن، یعنی استعدادهای درونی ایی را که بالقوه در یک شیء موجود است به فعلیت درآوردن و پروردن، بنابراین تربیت فقط در مورد جاندارها یعنی گیاه و حیوان و انسان صادق است. (مطهری، ۱۳۹۶، ص ۴۳). تفسیر المیزان نیز تربیت را فرآیندی الهی می‌داند که با هدایت پیامبران و کتاب‌های آسمانی تحقق می‌یابد. (طباطبایی، ج ۱۳، ص ۱۳۴)

### ۲. جایگاه حکمت و داستان لقمان در تربیت

از جمله مفاهیم کلیدی تربیت در قرآن، «حکمت» است که در آیات متعددی به عنوان نعمتی ویژه و الهی معرفی شده است. لقمان به عنوان شخصیتی حکیم در قرآن، نمونه‌ای از انسان‌های دارای بصیرت، مهربانی، و تربیت‌گری عمیق است. در سوره لقمان، گفت‌وگوی او با فرزندش به گونه‌ای مطرح شده که هم بُعد محتوایی و هم شیوه انتقال پیام، واجد ارزش‌های تربیتی است. لقمان در گفت‌وگو با فرزندش به شیوه‌ای آرام، تدریجی و هدفمند، مهم‌ترین اصول تربیت دینی را منتقل می‌کند. دعوت به توحید، پرهیز از شرک، توجه به نظارت الهی، اقامه نماز، صبر بر سختی‌ها، تواضع در رفتار اجتماعی و پرهیز از خودبزرگ‌بینی، نشانگر جامعیت نگاه او به تربیت است. (طباطبایی، ج ۱۶، ص ۳۲۰)

### ۳. تربیت و رسانه در جهان معاصر

با ورود رسانه‌های نوین، به‌ویژه رسانه‌های دیجیتال و شبکه‌های اجتماعی، نظام تربیتی خانواده و جامعه دچار دگرگونی بنیادین شده است. کودکان و نوجوانان در معرض اطلاعات گسترده، الگوهای رفتاری متنوع و پیام‌هایی قرار دارند که اغلب جدید شده است؛ در حالی که بسیاری از والدین، مربیان و نهادهای رسمی تربیت، دچار عقب‌ماندگی مفهومی و تکنیکی در مواجهه با آن هستند. (فدایی، موسوی فر، داودآبادی فراهانی، ص ۱۴)

پژوهشگران معاصر، از تربیت رسانه‌ای به عنوان ضرورتی در عصر حاضر یاد می‌کنند. مفاهیمی چون سواد رسانه‌ای، تربیت اخلاقی در فضای مجازی، کنترل والدینی، و همراهی فعال با فرزندان در این فضا، به عنوان رویکردهایی نو در تربیت مطرح شده است. با این وجود، نیاز به الگویی عمیق‌تر و ریشه‌دارتر که از سنت‌های دینی نیز بهره بگیرد، احساس می‌شود، اینجاست که بازگشت به منابعی چون قرآن می‌تواند راه‌گشا باشد.

### ۴. تحلیل محتوایی داستان حضرت لقمان و فرزندش

۱۲ تا ۱۹ سوره لقمان، یکی از زیباترین و آموزنده‌ترین نمونه‌های تربیتی در قرآن کریم است. این آیات نه تنها شامل مضامین اخلاقی، اعتقادی و رفتاری‌اند، بلکه روش گفت‌وگو، لحن، ترتیب بیان توصیه‌ها و ساختار انتقال پیام نیز جنبه‌های عمیقی از تربیت اسلامی را نشان می‌دهند. (طباطبایی، ۱۳۷۴، ج ۱۶) در این بخش، با تحلیل محتوایی این آیات، مهم‌ترین مفاهیم تربیتی آن استخراج و بررسی می‌شوند.

#### ۴-۱. آغاز با شکرگزاری و معرفی حکمت

آیه ۱۲: «وَلَقَدْ آتَيْنَا لُقْمَانَ الْحِكْمَةَ أَنْ اشْكُرْ لِلَّهِ ۚ وَمَنْ يَشْكُرْ فَإِنَّمَا يَشْكُرُ لِنَفْسِهِ»

داستان با تأکید بر حکمت الهی آغاز می‌شود. لقمان انسانی حکیم معرفی می‌شود و نخستین توصیه تربیتی، شکرگزاری به درگاه الهی است. این پیام در فضای رسانه‌ای که اغلب تمرکز بر لذت‌طلبی و مصرف‌گرایی دارد، اهمیت دوچندان می‌یابد. کودکان و نوجوانان باید بیاموزند که قدر دان نعمت‌ها و آگاه از منشأ واقعی قدرت و نعمت باشند. (طباطبایی، ۱۳۷۴، ج ۱۶)

## ۴-۲. تأکید بر توحید و نفی شرک

آیه ۱۳: «يَا بُنَيَّ لَا تُشْرِكْ بِاللَّهِ ۚ إِنَّ الشِّرْكَ لَظُلْمٌ عَظِيمٌ»

اولین توصیه مستقیم لقمان به فرزندش، نفی شرک است. در تربیت اسلامی، آغاز تربیت با پایه‌گذاری اعتقاد به خدای یگانه، اساس کار است. لقمان، گفت‌وگو را با «یا بُنَيَّ» (پسر من!) آغاز می‌کند که لحن محبت‌آمیز و صمیمانه دارد. در عصر رسانه، که انواع "خدایان مدرن" همچون سلبریتی‌ها، مصرف، قدرت و شهرت پرستیده می‌شوند، بازگشت به توحید، نقش مهمی در هدایت فرزندان دارد. (طباطبایی، ۱۳۷۴، جلد ۱۶)

## ۴-۳. آگاهی از نظارت الهی

آیه ۱۶: «يَا بُنَيَّ إِنَّهَا إِنْ تَكُ مِثْقَالَ حَبَّةٍ مِنْ خَرْدَلٍ... يَأْتِ بِهَا اللَّهُ»

در این آیه، لقمان به فرزندش هشدار می‌دهد که هیچ عمل پنهانی از خدا مخفی نمی‌ماند. این آگاهی از نظارت دائمی الهی، پایه‌ای برای «خودنظارتی» و «اخلاق در خلوت» است. در فضای مجازی، که بسیاری تصور می‌کنند رفتارهایشان مخفی و بی‌نتیجه است، چنین بینشی می‌تواند از لغزش‌های اخلاقی جلوگیری کند. (طباطبایی، ۱۳۷۴، ج ۱۶)

## ۴-۴. دعوت به اقامه نماز

آیه ۱۷: «يَا بُنَيَّ أَقِمِ الصَّلَاةَ...»

نماز، مهم‌ترین جلوه ارتباط فرد با خداست. لقمان فرزندش را به اقامه نماز فرامی‌خواند، نه فقط انجام سطحی آن. «اقامه» به معنای برپایی کامل، با حضور قلب و مداومت است. در جهان دیجیتال که فراغت و سرگرمی، ذهن نسل جوان را پر کرده، تربیت معنوی می‌تواند تعادل روانی و هدفمندی را حفظ کند. (طباطبایی، ۱۳۷۴، ج ۱۶)

## ۴-۵. امر به معروف، نهی از منکر و صبر

تولید محتوای ویدئویی کوتاه با روایت داستان لقمان به زبان امروز

ایجاد دوره‌های آموزش تربیت رسانه‌ای بر پایه قرآن

طراحی برنامه‌های درسی، بازی‌ها و انیمیشن‌هایی با محتوای قرآنی برای کودکان و نوجوانان

استفاده از اینفلوئنسرهای مذهبی برای انتقال پیام‌های اخلاقی

## ۷. الگوی پیشنهادی تربیت دیجیتال بر پایه حکمت‌های لقمان

در بخش‌های پیشین، اصول تربیتی مطرح‌شده توسط حضرت لقمان مورد تحلیل قرار گرفت و تلاش شد تا این مفاهیم در بستر رسانه‌ای و دیجیتال بازخوانی شوند. اکنون در این بخش، بر مبنای آن آموزه‌ها، یک الگوی کاربردی برای تربیت فرزندان در عصر دیجیتال طراحی می‌شود که والدین، مربیان، و نظام‌های آموزشی و فرهنگی می‌توانند از آن بهره بگیرند.

### ۷-۱. ارکان اصلی الگوی تربیت دیجیتال

بر اساس آموزه‌های لقمان، می‌توان چهار رکن اساسی در تربیت دیجیتال تعریف کرد:

الف) رکن اعتقادی: تقویت هویت توحیدی و نظارت الهی

ایجاد باور راسخ به حضور و نظارت خداوند در همه جا، از جمله فضای مجازی

ترویج جهان‌بینی الهی به جای نگاه مادی‌گرا و شهرت‌محور

معرفی الگوهای قرآنی و دینی قابل انطباق با زندگی امروز

ب) رکن اخلاقی: نهادینه‌سازی ارزش‌های رفتاری

آموزش احترام، فروتنی، مهربانی، پرهیز از تمسخر و خودنمایی

تمرین اعتدال در مصرف رسانه، گفت‌وگو و رفتار

آموزش مهارت‌های کنترل خشم، فحاشی دیجیتال و مدیریت هیجان در شبکه‌های اجتماعی

ج) رکن معنوی: ارتباط مستمر با خدا

تشویق به اقامه نماز، ذکر، خلوت معنوی، دعا و تدبیر در قرآن حتی در بستر رسانه‌ای

استفاده از ابزارهای دیجیتال برای تقویت معنویت (اپلیکیشن‌ها، کانال‌های دینی و محتوای الهام‌بخش)

د) رکن اجتماعی: تربیت مسئولیت‌پذیر در جامعه رسانه‌ای

تشویق به مشارکت در امور خیر، تولید محتوای مفید، امر به معروف و نهی از منکر دیجیتالی.

آموزش تفکر انتقادی در مواجهه با محتوای شبهه‌برانگیز و دروغین.

ایجاد فضای گفت‌وگوی خانوادگی درباره محتوای رسانه‌ای. (علیشیری، موسوی زاده، ۱۳۹۵، ص ۱۵)

## ۷-۲. راهبردهای اجرایی الگو

برای تحقق این الگو، چند راهبرد پیشنهادی در سه سطح ارائه می‌شود:

الف) در سطح خانواده:

گفت‌وگوی منظم و دوستانه درباره تجربه‌های رسانه‌ای فرزندان

تعیین مرزها و قوانین رسانه‌ای خانوادگی با مشارکت فرزندان

استفاده مشترک از رسانه‌ها (تماشای ویدئوهای آموزشی، مذهبی و تربیتی با هم)

نظارت نامحسوس و هوشمندانه به‌جای کنترل سخت‌گیرانه (خان محمدی، شاملی، ۱۴۰۰، ص ۱۸۹)

ب) در سطح مدرسه و آموزش:

گنجاندن مباحث تربیت رسانه‌ای با محور قرآن در دروس تربیتی

طراحی اردوها و کارگاه‌های آموزشی تربیت رسانه‌ای

آموزش مربیان و معلمان برای تعامل بهتر با دانش‌آموزان دیجیتال‌محور

برگزاری مسابقات تولید محتوای دیجیتال با موضوعات قرآنی و اخلاقی (علیشیری، موسوی زاده، ۱۳۹۵، ص ۱۷)

ج) در سطح رسانه و فضای مجازی:

ایجاد پلتفرم‌های تربیتی بر مبنای آموزه‌های قرآنی

حمایت از اینفلوئنسرهای مذهبی و فرهنگی متعهد

تولید انیمیشن، ویدئو، پادکست و بازی‌های قرآنی ویژه نوجوانان

راه‌اندازی کانال‌ها و صفحات فعال با تمرکز بر حکمت‌های حضرت لقمان (علیشیری، موسوی زاده، ۱۳۹۵، ص ۱۸)

## ۷-۳. نقش والدین به‌عنوان مربیان نخست

در این الگو، والدین نقش کلیدی دارند. همان‌گونه که حضرت لقمان با زبان محبت و حکمت، فرزندش را هدایت می‌کند (آیات ۱۲ تا ۱۹ سوره لقمان)، والدین نیز باید:

الگوهای عینی سبک زندگی دیجیتال سالم باشند

از سرزنش، تحقیر یا تحمیل پرهیز کنند

به جای منع کور، آگاه‌سازی و اقناع را در پیش گیرند

زمان گفت‌وگوی معنوی و تربیتی را در برنامه روزانه قرار دهند. (خان محمدی، شاملی، ۱۴۰۰، ص ۱۶۲ تا ۱۸۰)

## جمع‌بندی بخش

الگوی تربیت دیجیتال برگرفته از حکمت‌های لقمان، الگویی جامع و انعطاف‌پذیر است که چهار رکن اصلی آن—اعتقاد، اخلاق، معنویت و مسئولیت اجتماعی—با ویژگی‌های عصر رسانه سازگار شده‌اند. این الگو می‌تواند به‌عنوان راهنمای عمل در مواجهه با چالش‌های تربیتی امروز مورد بهره‌برداری خانواده‌ها، مدارس و نهادهای فرهنگی قرار گیرد.

## نتیجه‌گیری

تحولات گسترده در عرصه‌ی رسانه‌ها و فضای دیجیتال، نظام‌های تربیتی سنتی را با چالش‌هایی نو مواجه کرده است. کودکان و نوجوانان امروز در جهانی رشد می‌کنند که مرزهای فرهنگی، اخلاقی و اطلاعاتی در آن به‌سرعت جابه‌جا می‌شود. این وضعیت، ضرورت بازخوانی الگوهای تربیتی اصیل را ایجاب می‌کند.

در این مقاله، با تأمل در داستان حضرت لقمان و فرزندش در سوره لقمان، الگویی از تربیت قرآنی استخراج شد که در آن حکمت، محبت، احترام، پرهیز از گناه، نظارت الهی، مسئولیت‌پذیری و رعایت تعادل در رفتارها مورد توجه قرار گرفته است. این الگو، اگرچه در بستر تاریخی و فرهنگی خاصی بیان شده، اما قابلیت انطباق با شرایط عصر حاضر، به‌ویژه فضای رسانه‌ای را داراست.

بازخوانی این آموزه‌ها نشان داد که قرآن می‌تواند منبعی الهام‌بخش برای تربیت فرزندان در فضای مجازی باشد. اگر والدین و مربیان، مانند لقمان، گفت‌وگو را با حکمت، تدبیر و محبت همراه کنند و در کنار آن، به تبیین ارزش‌های توحیدی، اخلاقی و معنوی در فضای دیجیتال بپردازند، می‌توانند در برابر موج‌های فرهنگی آسیب‌زا ایستادگی کرده و نسلی متعادل، هوشمند و مسئول‌پذیر تربیت کنند.



## پیشنهاده‌ها

الف) در حوزه خانواده:

۱. تشکیل جلسات گفت‌وگوی خانوادگی درباره‌ی محتوای رسانه‌ای با رویکرد تربیتی
  ۲. تولید جدول زمان‌بندی استفاده از رسانه‌ها با مشارکت فرزندان
  ۳. بهره‌گیری از اپلیکیشن‌های قرآنی برای گفت‌وگوهای اخلاقی و معنوی در بستر رسانه‌ای
- ب) در حوزه مدرسه و آموزش:

۱. گنجاندن واحدهای درسی با موضوع «تربیت رسانه‌ای قرآنی» در مقاطع متوسطه
  ۲. تربیت معلمان رسانه‌دان با دانش دینی و تربیتی
  ۳. استفاده از داستان‌های قرآنی مانند لقمان برای تولید محتوای آموزشی خلاق در کلاس‌های پرورشی
- ج) در حوزه فضای مجازی:

۱. طراحی بازی‌ها، اپلیکیشن‌ها و ویدئوهای تعاملی بر اساس داستان حضرت لقمان
  ۲. حمایت از فعالان فرهنگی دیجیتال برای گسترش آموزه‌های اخلاقی قرآن
  ۳. توسعه‌ی کمپین‌های مجازی با پیام‌های برگرفته از حکمت‌های لقمان برای نوجوانان
- لذا تربیت، مسئولیتی همیشگی و حساس است که در هر زمان نیازمند بازتعریف بر اساس مقتضیات فرهنگی و اجتماعی همان دوره است. اما قرآن، با ارائه الگوهایی چون لقمان، به ما نشان می‌دهد که می‌توان اصولی جاودانه را در قالب‌هایی نو بازآفرینی کرد. اگرچه فناوری ممکن است ابزارها را تغییر دهد، اما هدف تربیت—ساخت انسان‌های مؤمن، اخلاق‌مدار و مسئول—همچنان ثابت باقی می‌ماند. (مطهری، ۱۳۹۷، ص ۴۴)

## فهرست منابع

قرآن کریم

۱. احمدزاده، محمد عالم، «مفهوم شناسی تربیت در قرآن کریم»، فصلنامه در عرصه فرهنگ و تربیت/اسلامی، صفحات ۱۳ تا ۳۰.
۲. حیدری دهکردی، مرضیه، ۱۳۹۶، «ظرفیت های فضای مجازی در تربیت دینی نسل جوان»، مطالعات فضای مجازی، دوره ۶، صفحات ۴۹ تا ۷۷.

۳. خواجه پور ، زهره ، ۱۳۹۸ ، « تربیت الهی در دنیای دیجیتال » ، فصلنامه علمی مطالعات فقه و حقوق رسانه و دانشکده رفاه ، دوره ۱ ، شماره ۲ ، صفحات ۱۱۹ تا ۱۵۶ .
۴. خورسندی ، زهره ، ۱۴۰۲ ، « بررسی پیام ها و روش های تربیتی سوره لقمان » ، مطالعات خانواده و تربیت اسلامی ،
۵. دانش ، اسماعیل ، « اصول و روش های تربیتی سوره لقمان » ، فصلنامه ای در عرصه فرهنگ و تربیت اسلامی ، صفحات ۹۱ تا ۱۲۴ .
۶. صالحی ، اکبر ؛ اصلانی ، یاسر ، ۱۳۹۸ ، « اصول و روش های تربیتی کمال جویانه در قرآن با تأکید بر سوره لقمان » ، فصلنامه علمی - پژوهشی پژوهشهای قرآنی ، سال ۲۴ ، شماره ۴ ، صفحات ۵ تا ۲۴ .
۷. طباطبایی ، سید محمد حسین ، ۱۳۷۴ ، « ترجمه تفسیر المیزان » ، قم ، دفتر انتشارات اسلامی (وابسته به جامعه مدرسین حوزه علمیه قم) .
۸. علیشیری ، سعید ؛ موسوی زاده ، احترام سادات ، ۱۳۹۵ ، « فضای مجازی و نظام تعلیم و تربیت (فرصت ها و چالش ها) ، سومین کنفرانس بین المللی پژوهش در علوم و تکنولوژی .
۹. فدایی ، مهدی ؛ موسوی فر ، سید محمد تقی ؛ داودآبادی فراهانی ، محسن ، ۱۴۰۳ ، « نقش فضای مجازی بر شکل دهی زیست بوم رشد و تعالی نوجوان ایرانی معاصر » ، فصلنامه علمی - پژوهشی ، پژوهش نامه سبک زندگی ، سال دهم ، شماره ۱۸ ، صفحات ۹ تا ۳۵ .
۱۰. مطهری ، مرتضی ، « تعلیم و تربیت در اسلام » ، تهران : انتشارات صدرا ، ۱۳۹۶ .
۱۱. مظفری ، یوسف ؛ کوشا ، سهیلا ؛ ۱۳۹۹ ، « سبک زندگی قرآنی و فضای مجازی » ، علوم اسلامی / انسانی ، شماره ۲۳ ، صفحات ۱۳ تا ۲۳ .
۱۲. مکارم شیرازی ، ناصر ، ۱۳۷۴ ، « تفسیر نمونه » ، تهران ؛ دارالکتب الإسلامیة .
۱۳. همت بناری ، علی ، ۱۳۹۷ ، « الگوی تربیت فرزند بر مبنای تحلیل و تفسیر سوره لقمان » ، دو فصلنامه آموزه های تربیتی در قرآن و حدیث ، دوره ۴ ، شماره ۲ ، صفحات ۴۱ تا ۶۰ .